

ANTAKYA'DA PALEOLİTİK ALAN ÇALIŞMALARINI TARİHİ

Cevdet Merih Erek¹

Özet

Amik Ovası ve özellikle Antakya'nın prehistorik zenginlikleri, yirminci yüzyılın başlarında fark edilmiştir. Bu bölgedeki en eski araştırmalar Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede, yukarıda bahsedilen çalışmaların yapılma sebebi Yakın Doğu'dan ele geçmiş prehistorik kanıtlar ve Afrika'dan ele geçmiş insanın kökenine dair delillerdir. Fossil insan kanıtları ve prehistorik endüstriyel materyaller Paleolitik Çağ'da Afrika'nın dışına yayılmıştır. Bu noktada insanın göçü önem kazanmıştır, fakat prehistorik delillerin Klasik Dönem'den beri ve modern şehirleşme süreci içinde tahrip edilmesi sorunu bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler; *Antakya, Paleolitik Çağ, Altındere, Eski Eser Tahribatı.*

Abstract

History of Expeditions on Paleolithic Areas at Antakya

The prehistoric treasures of the Amuq Valley and especially Antakya had been noticed in the beginning of the twentieth century. Earliest research in the area had been realized by Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek and Enver Bostancı. The reason of the above mentioned work in this region was the data concerning with the prehistoric evidence from the Near East as well as the evidence of human origin in Africa. Human fossil directories and prehistoric industrial material were spread out of Africa in the Paleolithic age. Therefore, the route of human migration had an importance, but the problem was the destruction of prehistoric evidence since the classical times and by the modern urbanization process.

Key words: *Antakya, Paleolithic Age, Altındere, Destruction of prehistoric areas*

Giriş

Arkeolojik buluntular açısından zengin Hatay İlinin Paleolitik Çağına ilişkin veriler çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılarla

---

¹ Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ANKARA cevdeterek@gazi.edu.tr

ortaya konmuştur. Hatay İli, coğrafik konumu ve jeolojik özelliklerinden dolayı insanlık tarihi boyunca devamlı ön planda yer almıştır. Bu ön planda yer alışı insanın yaşam alanlarını seçmedeki öncelikleri önemli rol oynamıştır. Hatay İlinin, insanlık tarihinin en eski çağı olan Paleolitik Çağ'dan bahsetmeden önce söz konusu çağ insanının, ilin konumuyla olan bağlantılarından söz etmek daha doğru olacaktır.

Köken Tartışmaları

Günümüzün en büyük bilimsel tartışmalarından biri, modern insanın kökeninin neresi olduğudur. Modern insanın kökeni konusunda, fosil insan kayıtları ve arkeolojik delillere dayalı olarak farklı modeller geliştirilmiştir. Ancak günümüzdeki tartışmalar iki model üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birinci model modern insanın kökenini Afrika olarak tanımlamaktadır². İkinci model ise Çok Merkezli Evrim modelidir³.

Eswaran'ın bildirdiğine göre birinci model üç aşamalı olarak gelişim göstermektedir⁴. Bunlar şunlardır:

a. I. Aşama: Afrika'da aşağı yukarı 130.000 yıl önce anatomik olarak modern insanın ortaya çıkışı ile sonuçlanmış, yeni bir türün ortaya çıkışı söz konusudur.

b. II. Aşama: Modern insanın Afrika dışına göçünü içerir.

c. III. Aşama: Afrikalı olmayan arkaik insanın genetik karışıklık olmaksızın sonradan yenilenmesi aşamasıdır.

Diğer bir Afrika'yı köken kabul eden model Bräuer⁵ tarafından ileri sürülmüştür ki bu model de modern insanın Afrika çıkışlı olduğunu içerir ancak diğer karalardaki yerli insanlarla bazı genetik karışımların olduğuna dayalıdır. Afrika'yı insanın kök merkezi olarak kabul eden her iki modelin haritası da yapılmıştır. Bu haritaya dayanak olan kanıtlar ise hem fosil insan hem de arkeolojik belgelerdir. Modern insanın Afrika'dan çıkarak göç ettiğini gösteren bir harita da yapılmıştır (Harita 1⁶).

---

² Stringer ve Andrews, 1988

³ Wolpoff, Wu ve Thorne, 1984

⁴ Eswaran, 2002:749

⁵ Bräuer, 1984

⁶ Lewin, 1997:90

1990 yılında Amerika Bilimsel Gelişme Topluluğu'nun yıllık toplantısında Afrika Merkezli köken modelinin karşısına Milford Wolpoff ve ekibi "Çok Merkezli Evrim Modeli"ni çıkarmıştır⁷. Bu modelin standart versiyonu, farklı zamanlarda çeşitli bölgelerde bağımsız olarak ortaya çıkmış modern özelliklerin bir serisinin birleşmesi ve bunun sonucunda modern insanın gelişmesine dayalıdır. Lewin⁸ bu modelin "değişik toplumlararasıdaki gen akışını hızlandıran ve yine aralarındaki evrimsel ilişkiler ağını etkin biçimde sürdüren, farklı toplumlar arasında bir ölçüde ilişkiye dayalı bir model" olduğunu belirtmektedir. Bu modelin Homo Erectus topluluklarının erken dönemde Afrika'dan çıkarak Çok Merkezli Evrim modeline göre, aralarında önemli ölçüde gen alışverişiyle coğrafi anlamda, Homo Sapiens doğrultuda evrimleşmesini gösteren bir de harita hazırlanmıştır (Harita 2⁹).

Örüntü ve süreç açısından farklı olmalarına karşın, bu kuramlar, insanın tarih öncesi dönemine ilişkin fosil belgelerde nelerin bulunması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar önermektedir. "Afrika'dan Çıkış" modeli doğruysa, şu üç temel beklentinin geçerli olması gerekir: Birincisi, anatomik açıdan bugünkü insanın bir coğrafi bölgede (Afrika'da) diğer bölgelerde olduğundan çok daha erken ortaya çıkmış olması; ikincisi, arkaik vücut yapısından, bugünkü doğrultusunda dönüşümüne ilişkin fosillerin salt Afrika'da bulunması; üçüncüsü, Afrika dışında, eski toplumlardan günümüzdekilere doğru anatomik açıdan bölgesel bir sürekliliğin olmaması gerekir. "Çok Merkezli Evrim" modelinde ise bu beklentiler şunlardır: Birincisi anatomik açıdan bugünkü insanın, büyük ölçüde benzer bir dönemde Eskidünya'nın her yerinde ortaya çıkmış olması; ikincisi, arkaikten bugünkü vücut yapısına dönüşümü sergileyen fosillerin Eskidünya'nın her yerinde bulunması; üçüncüsü, Eskidünya'nın her bölgesinde, eski toplumlardan bugünlere yönelik yapısal sürekliliğin belirgin olması gerekir¹⁰.

Yukarıdaki gerekliliklerde hem biyolojik evrim sürecinin devamlılığı hem de zaman kavramı içinde "en eski" olanlarının bulunması durumu ön planda tutulmuştur. Bu açıdan "Afrika'dan Çıkış" modeline temel dayanak olarak belirlenmesi gereken önemli soru şu olmalıdır: "Primat evriminde dallanmanın gerçek kalıntıları ve evrimim sürekliliğinin takip edilmesinde "Afrika" bu gerekliliklere sahip midir? Bu sorunun cevabına evet demek

---

⁷ Lewin, 1997:80

⁸ Lewin, 1997:92

⁹ Lewin, 1997:93

¹⁰ Lewin, 1997:95

olanaklıdır ki Metin Özbek¹¹, “Dünden Bugüne İnsan” adlı kitabında tüm insansı fosillerin Afrika’da bulduklarını ve bunların jeolojik olarak nispi tarihlendirme yöntemleriyle tarihlendirilen en eski fosil kayıtlar olduğunu belirtmektedir.

Çok Merkezli Evrim modelinin gerekliliklerinde en önemli noktayı Avise’in yaptığı Mitokondrial DNA analiz çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda belirtilen “çoğu türler tekörnek (monotypic) varlıklar olarak değil, daha çok başarılı bir biçimde üreyebilen (ve aralarında melezleşebilen) coğrafi anlamda farklı topluluklar dizisi olarak algılanmalıdır¹²” sonucundan çıkarılan soru şudur: Homo erectus gibi birkaç ana kara üzerine dağılmış bir tür için gen akışını kısıtlayıcı doğal engellerin boyutu nedir? Bu sorunun cevabında insanın yaşanabilir alanları seçmedeki başarısı ve bu alanların birbirine olan yakınlık-uzaklık durumlarının belirlenmesi yatmaktadır.

Yaşanabilir alan olarak insan tarafından seçilen ve insan gruplarının karşılaşarak kültürel etkileşim ve gelişimine sahne olan özellikli bir bölge Doğu Akdeniz (Levant) Koridoru’dur. Yukarıda bahsedilen her iki modern insanın kökeni modelinin hangisi doğru olursa olsun -ki genel olarak Afrika Merkezli model daha kabul görmüştür- büyük kara parçalarının üzerinde Homo Erectus’la başlayan Paleolitik kültürlerin çeşitli yerleşim yerlerinde benzer şekillerde karşımıza çıkmış olması, bu modellerin ortak kültürel kesişim noktasıdır. Doğu Akdeniz veya Levant koridorunun, Paleolitiğin tüm aşamalarını hem fosil insan kalıntıları hem de arkeo-kültürel bulgularla birlikte vermesi önemlidir.

Levant Koridoru olarak tanımlanan bölge Akdeniz’in doğu kıyıları ile bu kıyıya hemen hemen paralel olan bir dağ silsilesinin ard bölgesini kapsayan coğrafik bölgedir. Bu koridorun Paleo-Kültürel sınırlarının güney ucunu Süveyş Kanalı’nın doğusu, kuzey ucunu ise Kahramanmaraş oluşturmaktadır (Harita 3¹³). Türkiye tektoniğinde önemli yere sahip olan Doğu Anadolu Fayı ile bunu takip eden Lut Gölü Fay zonları söz konusu koridorun oluşmasında etken olmuştur. Bu zonun devamındaki faylar Güney Afrika’ya kadar devam etmektedir. Birbirini takip eden bu fay hatları (Harita 3) ve faylarla bağlantılı bu

---

¹¹ Özbek, 2000:90-91

¹² Lewin, 1997:93

¹³ Haritada gösterilmiş olan fay hatları, MTA’nın resmi web sitesinde yayımlanmış olan “1/2.000.000 ölçekli Türkiye Diri Fay Haritası”ndan alınan veriler doğrultusunda çizilmiştir (www.mta.gov.tr/mta_web/dirifay.asp). Haritanın kendisi National Geographic 2002’den geliştirilmiştir.

hat üzerindeki diğer jeomorfolojik yapılar, insanlık tarihini başlangıcından itibaren etkilemiş ve şekillenmesine sebep olmuştur.

İnsanlık tarihiyle ilgili olarak köken tartışmaları içerisinde öne çıkan Homo Erectus'un Afrika beşiğinden çıkıp bu fay zonlarını takip ederek Levant Koridoru yolu ile kuzeye doğru yayılımı konusunda arkeolojik ve paleoantropolojik delillere söz konusu koridor üzerinde sıklıkla rastlanmıştır.

Levant Koridorunun Alt Paleolitik'ten başlayarak tüm Paleolitik dönemlerine ilişkin saptanmış sit alanlarına bakılırsa, karşımıza şöyle bir perspektif çıkmaktadır:

Asi Nehri Vadisi içindeki Lübnan ve İsrail Sahil Şeridi, Nahr el-Kebir, Güney Lübnan ve Ürdün Vadileri Alt Paleolitik araştırmalarında yoğun olarak çalışılmış Levant Koridoru içindeki alanlardır¹⁴ (Harita 4¹⁵). Bu araştırma alanı içinde en eski kalıntılar Lübnan Sahil şeridi üzerinde bulunan Borj Qinnarit'te ele geçmiştir ki bunlar "Para Acheuléen" (Oldowan Kültürü) olarak adlandırılmış bir kültürel aşamaya aittirler. Diğer bir alt Paleolitik sit ise Ubeidiya'dır. Ubeidiya sitesi Ürdün Vadisinde'ki Kinneret Gölü yakınındadır ve iki yüzeyli, kıyı ve satır gibi yontmataş aletlerini içermektedir. En az Ubeidiya sitesi kadar araştırılmış diğer bir Alt Paleolitik sit Latamne'dir. Bu sit Asi Nehri Vadisi'nin yüksek teraslarından birinin üzerindedir (Bkz. Harita 4). Latamne sitesi, Ubeidiya'dan daha geç, Jisr Banat-Yacub'dan daha erken bir döneme aittir¹⁶.

Hemen hemen Alt Paleolitik kültür buluntularıyla benzer bölgelerde bulunan Orta ve Üst Paleolitik Levant siteleri ise koridor üzerinde büyük bir yoğunluğa sahiptir (Harita 5¹⁷). Bunlardan Ksar Akil, Kebara, Tabun ve Amud Mağaraları, Orta Paleolitik'in Moustérien kültürüne ait yontmataş aletlerle birlikte izole olmuş insan kalıntıları da vermiştir; Skhul ve Qafzeh Mağaraları ise tüm ve parçalar halinde Neanderthal ve modern insana ait iskeletler vermişlerdir¹⁸.

Levant Orta Paleolitik'i ve Üst Paleolitik'i arasında bir geçiş kültürünün varlığı saptanmakla birlikte, Avrupa ve diğer alanlarda saptanan söz konusu bu kültürlerin çağdaşlarının genel durumu bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Bu da Homo Sapiens'in Levant'taki bağımsız keşiflerinin bir göstergesi

¹⁴ Bar-Yosef, 1980:106

¹⁵ Bar-Yosef, 1980:102

¹⁶ Bar-Yosef, 1980:109

¹⁷ Bar-Yosef, 1980:108

¹⁸ Bar-Yosef, 1980, 113.

sayılabılır. Bu gelişimin temel nedeni Levant Koridorunun Afrika-Asya arasındaki doğal geçit olmasıdır. Koridor üzerinde Üst Paleolitik kültürel döneminin geleneği olan dilgi teknolojisinin Mousterien kültürlerin içinde de olması (Boker Tachtit ve Qafzeh sitlerinde olduğu gibi¹⁹) yukarıda söz edilen farklılıkların en önemlisidir.

Hatay'daki Levant Kültürel Uzantıları

Levant'ın "Geçiş evresi"nin Türkiye'deki izleri Hatay'ın Samandağ İlçesi, Mağaracık Köyünde bulunan Üçağzılı Mağarasında da saptanmıştır. Steve Khun, yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Üçağzılı Mağarası ve bunun yakınlarındaki Kanal Mağarasında "Initial Upper Paleolithic" olarak adlandırdığı geçiş evresine ilişkin bulguları ortaya koymuş ve bu evreyi Geç Orta Paleolitik'ten Erken Ahmerian'a geçiş evresi olarak tanımlamıştır. Bu kültürel gelişimin benzer olan sitelerini ise Ksar Akil ve Boker Tachtit olarak belirlemiştir. Bu geçiş evresinin en önemli özelliği ise yonga, dilgi gibi taşımalık üretim yöntemindeki değişikliklerdir. Bu taşımalıklar Orta ve Üst Paleolitik özelliklerin bir kombinasyonunu yansıtır²⁰.

Bu özellikleri ile günümüzde tanımlanan "geçiş evresi" kültürünün daha eski kanıtlarını 1956 yılında Enver Bostancı tarafından Samandağ İlçesi Mağaracık köyündeki bir mağarada yapılan bir sondaj kazısında da görmekteyiz²¹. Söz konusu kazıda, Üst Paleolitik kültür tabakasının hemen altında Mousterien kültüre ait kenar kazıyıcılar, düzeltili ve düzeltilsiz uçlar bulunmuş (Çizim 1²²) ve bunlar da o tarihteki tanımlamasıyla Yakınoğu'nun Levalloiso-Mousterien kültürüne bağlanmıştır. Bununla birlikte Orta Paleolitik'in alt kısımlarında fosil insana ait üst kalıcı azı dişleri ve alt kalıcı azı dişleri de bulunmuştur²³. Bu önemli antropolojik materyalin bulunma yeri de ayrı bir önem taşımaktadır. Sondaj kazısı yapılmış mağara, Asi Nehri'nin kuzey doğusundadır ve nehir deltası içinde yer alır (Harita 6²⁴). Bu mağara, Asi Nehri vadisine oldukça yakındır ve son derece bereketli bir alandır. Kuarterner-Holsen ayrımında da bu yaşamsal alanın Paleolitik Çağ insanı tarafından fark edilmiş olması kuvvetli bir olasılıktır. Bu nehir vadisini takip ederek Antakya

¹⁹ Marks 1977; Copeland, 1976.

²⁰ Kuhn, 2003, 62.

²¹ Şenyürek ve Bostancı, 1956.

²² Şenyürek ve Bostancı, 1956, 86, Fig. 5.

²³ Şenyürek ve Bostancı, 1956:82

²⁴ Şenyürek ve Bostancı, 1956: 83

merkezine ve oradan da söz konusu ettiğimiz çağ insanının alüvial alanlardaki bitkisel besin kaynaklarına ulaşması mümkündür.

Yine bir geçiş evresi ile ilgili olan diğer buluntu yeri Tıkalı Mağaradır. Bu mağarada 1958 yılında sondaj kazısı Muzaffer Şenyürek tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazı sonucunda Paleolitik kültürler içinde tanımlanmış Levallois-Moustérien kültüre ait uç ve kenar kazıyıcılar saptanmıştır²⁵. Şenyürek tarafından 1958 yılında yayınlanmış bu sondaj kazısı ve Avratlar Deresi buluntularının çizimleri, bugünkü verilerle karşılaştırıldığında, Üçağzılı Mağarası stratigrafisi içinde görülen ve “Initial Upper Paleolithic” dönemle özdeş Geç Orta Paleolitik-Erken Ahmerian kültürel dönemin varlığı fark edilmektedir (Çizim 2²⁶). Söz konusu çizimlerde görülen yontmataş aletler ve yongalar hem orta Paleolitik hem de üst Paleolitik özellikler yansıtmaktadır. Özellikle “jandarma şapkası biçimli topuk” özelliğinin olması Levallois teknolojisinin bir yansıması olarak kabul edilmektedir²⁷. Diğer Levallois-Moustérien ve üst Paleolitik Aurignacien kültürlerin tanımlandığı mağaralar yine Samandağ ilçesindeki Mağaracık Köyündeki Birinci Mağaradır²⁸. Birinci Mağaranın V. Kültür katına ait buluntular çoğunlukla Levallois tekniğini yansıtan uçlar ve Moustérien yonga kazıyıcılardan oluşmaktadır (Çizim 3²⁹). IV. kültür katı buluntuları ise daha çok dilgi teknolojileri yani Üst Paleolitik geleneklerini yansıtmaktadır (Çizim 4³⁰).

Şu çok açıktır ki Paleolitik Çağın geç evrelerinde Hatay İlinin Samandağ İlçesi sahil şeridi Levant Koridoru ile doğrudan kültürel etkileşim ve biyolojik bir bağlantıya sahipti. Acaba bu bağlantıları iç kesimlerde özellikle de Antakya Merkez İlçe’de görmek olanaklı mıdır? Bu sorun ortada hala durmaktadır ancak bazı ip uçları söz konusu Paleolitik Çağın varlığını göstermektedir. Bu ip uçlarına ulaşamamada önemli etkenlerden biri kentleşme sürecinin Hatay coğrafyası üzerinde Selevkeia Piereia kentinin kurulması ve sonrasındaki kentleşme unsurlarındaki aktiviteler; diğeri alüvial depolanma hızı ve tektonik olaylar ve son olarak da az sayıdaki araştırmalardır. Buna karşın geçmişte yapılmış ancak belge ve kayıtları yeterli olmayan araştırma sonuçları Paleolitik Çağın Antakya Merkez İlçeye kadar yayıldığını göstermektedir.

---

²⁵ Şenyürek, 1958

²⁶ Şenyürek, 1958:74-76

²⁷ Şenyürek, 1958:60

²⁸ Şenyürek ve Bostancı, 1958a:155

²⁹ Şenyürek ve Bostancı, 1958b: Levha I-II ve III

³⁰ Şenyürek ve Bostancı, 1958b: Levha IV-V ve VII

1943 yılında Nurettin Can Antakya Şehrinin kenarında ilk Paleolitik kalıntılara rastlamış, ardından W.J.McCallien İskenderun'un güneyinde yine Paleolitik aletler bulmuştur. 1957-1958, 1959 ve 1960 yıllarında Muzaffer Şenyürek tarafından yine Antakya Şehir merkezinde yapılan araştırmalarda önemli Paleolitik kanıtlar bulunmuştur. Antakya Belediye Caddesinin arkasından da geçen Avratlar Deresi veya Altındere'nin Belediye Caddesi köprüsünün batısında kalan alan ile güneyde bulunan ve o tarihte yeni yapılmış olan evler arasında kalan alanda (Harita 7; Resim 1-2) Üst Acheuléen iki yüzeylileri ve Clactonien teknikle yapılmış yine Üst Acheuléen içbükey kazıyıcı bulunmuştur (Çizim 5)³¹. Şenyürek 1957-1958 yıllarındaki araştırmalarından sonra 1959 ve 1960 yıllarında da aynı bölgeden yine çakmaktaşıdan yapılmış Acheuléen iki yüzeyli aletleri toplamış ve yayınlamıştır³².

Hatay'ın Merkez ilçesi Antakya'nın 12 km. güneydoğusunda bulunan Altınözü İlçesi'nde de 1954 yılında Enver Bostancı tarafından kısa bir araştırma yapılmış ve yüzeyden iki yüzeyli (el baltası) alet bulunmuştur. 1956 yılında ise Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı ilçeyi yine ziyaret etmişler ve yüzeyden çakmaktaşıdan yapılmış aletler toplamışlardır³³. 1956 yılında Altınözü'nde bulunan bir el baltasının benzeri 1957 yılında Ürdün'de Wadi Shu'eib'de bulunmuş ve bunların el baltası olarak üretilmelerinden sonra çekirdek olarak kullanıldığı saptanmıştır³⁴. 1954 yılında yüzeyden toplanmış iki yüzeyliler (Çizim 6³⁵), Yakınoğu'da bulunan Filistin ve Suriye'deki Yabrud buluntularıyla benzerlik taşımaktadır³⁶.

Yakın geçmişe ait iki yüzey araştırmasında önemli Paleolitik buluntular saptanmıştır. Bunlardan biri Işın Yalçınkaya³⁷ ve ekibi tarafından 1998 yılında diğeri ise 2002 yılında Cevdet Merih Ereğ³⁸ tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıdır.

Yalçınkaya araştırmalarında son derece önemli iki saptamada bulunmuştur. Bunlardan biri Samandağ Sahilinde bulunan Kanal Mağarası diğeri ise Ziyaret Dağı çevresindeki Sungur Köyü hakkındadır. Araştırmacı

³¹ Şenyürek ve Bostancı, 1958a: 148

³² Şenyürek, 1961

³³ Şenyürek ve Bostancı, 1958a: 149

³⁴ Şenyürek ve Bostancı, 1961

³⁵ Şenyürek ve Bostancı, 1958b: Levha XII-1-3

³⁶ Şenyürek ve Bostancı, 1958b: 185

³⁷ Yalçınkaya ve diğeri, 2000

³⁸ Ereğ 2008 (OLBA'nın 16. sayısında baskıda) (Söz konusu araştırma Chicago Üniversitesi'nden Doç.Dr.Ashlihan Yener'in vekili olarak, o tarihte Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi olan Yrd.Doç.Dr.Cevdet Merih Ereğ tarafından gerçekleştirilmiştir.)

Kanal Mağarasının morfolojisi hakkında detaylı araştırmalar yapmış ve mağaranın Titus Kanalı'nın açılmasından önceki durumu hakkında bilgileri ortaya koymuştur³⁹. Ziyaret Dağı çevresindeki Sungur Köyü'nün bir Paleolitik sit üzerine kurulduğu saptanmış ve hatta Köyün sokaklarında bile çok sayıda Paleolitik parçaların bulunduğu belirtilmiştir⁴⁰. 1998 yılında yapılan araştırmanın genel değerlendirmesinde ise Alt Paleolitik endüstrilerin Antakya'nın batısı ile Şenköy/Kışlak Köyünün güneyinde; yongalı Alt Paleolitik endüstrilerinin Sungur Köyü Ali Efendi Deresi ve Gölyeri Mevkilerinde; Orta Paleolitik endüstrilerin Altınözü, Şenköy çevreleriyle Sungur Köyü Hacı Fakı, Harmanyeri, Gölyeri mevkilerinde, Kanal, Merdivenli, Tıkalı, Üçağzılı, Assar mağaralarında; Üst Paleolitik'in erken evrelerinin ise Şenköy/Kışlak çevreleri ile Kanal, Merdivenli ve Üçağzılı mağaralarında bulunduğu bildirilmiştir⁴¹.

Son olarak Hatay'ın Paleolitik çağına ilişkin veriler Erek tarafından 2002'de gerçekleştirilen araştırmada Antakya-Reyhanlı karayolunun kuş uçuşu 9. km.'sindeki eski değirmen mevkinin Pleistosen dolguları içinde, Orta Paleolitik endüstrilerine ait materyaller bulunmuştur (Resim 3). Bunlar genel olarak Moustérien karakterini ve Levallois tekniğini belirleyen buluntulardır (Çizim 7).

Kentleşme Sürecinde Hatay Paleolitik İstasyonlarının Etkilenme Durumları

İnsan için "kentleşme" sürecine giriş, bölgeden bölgeye değişen tarihlerde meydana gelmiştir. Hatay ili için bu süreç ilk köysel yerleşimlerin ortaya çıkışından yani Neolitik'ten itibaren başlamış ve günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir. En basit mimari ve toplumsal düzenlemeleri içeren bu ilk köy yerleşimlerinin tarımsal faaliyetleri, geniş alanlarda gerçekleşmeye başlamıştır. Nüfusun gittikçe artması sonucunda da yeni ihtiyaçlar ve donanımlar gerekmiştir. Bu süreç öylesine hızlı gelişmiştir ki ekonomik kaygıların ve bunun doğal bir sonucu olan savunma sistemlerinin de kentleşme süreci içindeki gelişmesi son derece göz alıcı olmuştur. Nüfus artışı, toplulukların yönetilmesi ihtiyacını doğurmuş ve inanç sistemlerinin de bir denetim altına alınmasını gerektirmiştir. İşte, kentleşme ve insanın kendisini daha çok zorladığı süreç içindeki büyük kent alanlarının bir tür istilasını da bu

³⁹ Yalçinkaya ve diğerleri, 2000:164-165

⁴⁰ Yalçinkaya ve diğerleri, 2000:167

⁴¹ Yalçinkaya ve diğerleri, 2000:169

şekilde olmuş ve doğanın kendi yapısallığına ilk fiziki müdahaleler ortaya çıkmıştır. Bu fiziki müdahaleler doğal olarak çevrenin genel görüntüsünü değiştirmiştir. Örneğin mimaride kullanılan taş bloklarının elde edilmesinde doğal kayalar kesilmiş, binaların üzerine oturacağı zeminler ya kazılarak ya da doldurularak kullanılır hale getirilmiş, ağaç vs. gibi elemanlar kentleşme süreci içinde sınırlarından geriye çekilmiş hatta yok olmuş, çay ve ırmak gibi akan suların yatakları değiştirilmiş ve tüm bunların sonucunda yapay bir çevre yaratılmıştır.

Kendi dönemleri içinde bu işleyişlerin arkeolojik ve antropolojik alanlar üzerindeki etkileri zarar verici olmuştur. Bugünkü araştırmaların sonuçlarını da etkilemiş ve bilgi kaynaklarının ulaşılmasında zorluklar doğurmuştur. Bu noktada Paleolitik Çağın verilerine sağlam halde ulaşmak da bazı durumlarda olanaklı değildir. Antakya ve çevresinde gözlemlenen Paleolitik sit alanlarının bazılarında da yukarıda saydığımız etkenlerle bir yok oluş söz konusudur. Sit ve buluntu zenginliği açısından en az kendinden sonra gelen dönemler kadar önemli olduğu kuşku götürmez Paleolitik Çağ, yukarıda bahsettiğimiz merkezlerle hem arkeolojik hem de antropolojik kanıtlar çerçevesinde Hatay arkeolojisi ve insanın kökeni konusundaki çalışmalar için önemlidir.

Antakya ve çevresinin kentleşme süreci içinde tahribat görmüş Paleolitik Çağ buluntu merkezlerinin tarihsel süreçlerini iki dönem içinde inceleyebiliriz:

1. M.Ö. I. Bin ve Hıristiyanlık Sonrası Dönem
2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

1. M.Ö.I.Bin ve Hıristiyanlık Sonrası Dönem

M.Ö. 300'de kurulmuş olan Seleukeia Pieria⁴² ile başlamış olan kentleşme süreci Samandağ'ın güneyindeki kayalık bir yamaç ve ova düzlüğü üzerinde Antakya'dan önce kurulmuş ve Seleukos'ların başkentliğini yapmış bu antik kent⁴³, iki önemli Paleolitik sit alanının tahrip olmasına neden olmuştur. Bunlardan biri Merdivenli Mağara olarak anılan ve adı da yine söz konusu edilen kentin yapılanmasında bir taş ocağı olarak kullanılmasından gelen mağaradır. Yalçınkaya bu mağaranın tabanında, kesilerek hazırlanmış taş bloklarının olduğunu ve bunların da Roma Çağında yapıldığını bildirmiştir⁴⁴.

---

⁴² Pamir ve Brands, 2007:400

⁴³ Ünal ve Girginer, 2007:509

⁴⁴ Yalçınkaya ve diğerleri, 2000:165

Bu mağaranın içine oyulduğu doğal kayacın hemen üstünde de basamaklar halinde kesilmiş kaya blokları vardır. Söz konusu mağaranın üst tabakalarında Roma Çağı, daha alt tabakalarında orta ve üst Paleolitik materyaller tanımlanmıştır. Ancak yine Yalçınkaya'nın bildirdiğine göre mağara oldukça karıştırılmış bir görüntüye sahiptir. Bu durum antik Seleukkeia Pieria kentinin kurulması ve kentleşme sürecindeki taş ocağı olarak mağaranın kullanılmasının bir sonucudur. Paeolitik dönemlerde iskân edilen mağaraların genel özelliği, çoğunlukla tek parça halindeki hacimli kayaların içine doğal olarak oyulmuş olmalarıdır. Bu mağaraların giriş kısımlarının üzerinde oldukça geniş ve hemen hemen düz ve dışarı çıkık bir alın görünümündeki say yüzleri, geç dönem yerleşimlerinin kurulmasında kolay ulaşılabilir taş ocakları olarak fark edilmiştir.

M.S.79 yılında yukarıda adı geçen kent limanının Musa Dağından gelen sel suları ve alüvyonlarla dolmasını engellemek için Roma mühendislik harikası sayılan ve Titus Vespasianus tüneli olarak adlandırılmış tünel inşa edilmiştir⁴⁵. Bu tünel Kapısu Yu Köyü'nden başlar ve limana kadar çeşitli kanal ve tünellerin doğal kayalar içine oyulması ile inşa edilmiştir. Kıydan yaklaşık 300m. içerde bulunan Kanal Mağarasının (Resim 4⁴⁶), Titus Vespasianus tüneli içinde kalan kısmı açıktadır. Yalçınkaya yaptığı araştırmada mağaranın olası morfolojisini saptamıştır. “Güney-güneybatıya bakan ağız kısmındaki kalıntılar kanal boyunca dikkatle incelendiğinde, mağaranın güneyden kuzeye doğru sıralanan, ortadaki sağlam kalmış üç girişinin bulunduğu fark edilebilir. Girişin karşısındaki kalıntılar, bunların en azından iki gözle ilişkili olabileceklerini göstermektedir. Güney uçta bulunan ve büyük ölçüde tahribata uğramış olan birinci giriş, karşısında, dolayısıyla kanalın diğer kenarında yalnızca dip kısmı kalmış olan bir boşlukla ilişkili görünmektedir. Dip kısmın girişe göre daha düşük bir kotta olması ise orijininde bu boşluğun eğimli olduğu izlenimini vermektedir. Orijinal tavanı koruyan boşluk parçasının tabanı oldukça kalın ve kalsit örtü ile kaplıdır. Kalsitik tabanın üstündeki dolguların zamanın akışı içinde suyla süpürülmüş olmaları olasılığı çok yüksektir. Ancak bu kalsit örtünün kanal tabanı ile birleştiği hat incelendiğinde, dolgunun kalsitik örtünün ve belki de kanal tabanının altında da devam ettiği görülmektedir”⁴⁷.

Diğerlerinden daha yüksekte bulunan, üçgen kemerli bir form gösteren ortadaki giriş, gerek dıştan, gerekse kanal yönünden bakıldığında (Resim 4) stratigrafi veren, az çok çimentolaşmış, bu nedenle de tahrip olmamış bir dolgu

⁴⁵ Ünal ve Girginer, 2007:509

⁴⁶ TAY, Merdivenli Mağara Maddesi (www.tayproject.org.tr)

⁴⁷ Yalçınkaya ve diğerleri, 2000:164

ile geniş ölçüde tıkanmıştır. Üçüncü giriş kuzey uçta yer almaktadır ve diğer girişlere göre daha alçaktadır. Girişin karşısında tamamen çimentolaşmış ve buluntu içeren oldukça kalın bir dolgu bulunmaktadır⁴⁸.

Yapılan mağara araştırmaları göstermiştir ki Paleolitik insanın yaşam alanı olarak seçtiği mağaralar, geç dönemlerde genellikle kutsal alan veya kilise olarak kullanılmıştır. Çünkü bu mağaraların ağız kısımları çoğunlukla güneye bakmaktadır ve sıcak tip mağaralardır. Aynı zamanda ova düzlüklerinden oldukça yukarıda ve ovaya hakim konumlardadırlar. Gözden uzak ve savunmaya yönelik önlemlerin alınmasına elverişli yerler olması bu tür mağaraların kutsal alanlar olarak tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin Antalya Döşemealtı İlçesi sınırlarındaki Karain Mağarası, bu durumu çok belirgin olarak yansıtmaktadır.

M.S. 1. yüzyılın ortalarına doğru Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılması sürecinde de adı sonradan Saint Pierre Kilisesi olarak konulmuş doğal bir mağara, Hıristiyan dünyasının ilk kiliselerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu mağara da yukarıda sözü edilmiş özellikleri yapısında taşımaktadır. Antakya'daki Kiliseye çevrilmiş bu mağaranın ön kısmı 1098'de Haçlı seferleri ile uzatılmış (Resim 5-d), 1863'te Papa IX.Pius tarafından restore ettirilmiştir. Yakın geçmişte de çevre düzenlemesi yapılmış ve bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Mağaranın önündeki seki ve çevresinde zaman zaman çakmaktaşıdan yapılmış olasılıkla da Üst Paleolitik döneme ait olabilecek yontmataş materyallerine rastlanmaktadır (Resim 5-e). Bu nedenle Saint Pierre Kilisesi mağarasının, Paleolitik Çağ'da iskan edilmiş olma olasılığı yüksektir. Ancak doğal görüntüsünden oldukça uzaklaştığı, sırasıyla Resim 5a-c-b'de net bir şekilde görülmektedir. Mağaranın hem kiliseleştirilmesi hem de önündeki doğal sekinin daha sonraki çevre düzenleme ve restorasyon çalışmaları ile tümüyle değişim göstermesi, olası bir Paleolitik istasyonun tahrip olmasına neden olmuştur.

2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

Türkiye Cumhuriyetinin ilan edilmesini izleyen atılımlar içinde eski eserlerin korunması ve konuyla ilgili çalışmaların yapılması da vardı. Öncelikle Anadolu'daki öğretmenlerin buldukları bölgelerde eski eserleri envanterlemesi ve koruma altına alması ve bunlarla ilgili bilgi ve belgelerin o zamanlardaki Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında toplanılması

⁴⁸ Yalçınkaya ve diğerleri, 2000:165

gerçekleştirilmişti. Daha sonra bu çalışmalar, konusunda uzmanlaştırılmış bilim adamlarımızca gerçekleştirilen araştırmalarla devam ettirilmişti. Günümüze göre şehirleşme hızının ve nüfus artışının daha yavaş olduğu, teknolojinin de çok fazla kullanılmadığı 1940-1980 yılları arasındaki kentleşme alanlarında gerçekleştirilen araştırmalarda bir takım arkeolojik kanıtlar elde edilmiştir. Bu kanıtlardan en önemlilerinden biri Antakya'daki Avratlar deresidir. Buluntu zenginliği açısından son derece önemli bir alt Paleolitik istasyonken (bu makalede "Hatay'daki Levant Kültürel Uzantıları" başlığında detaylı olarak anlatılmıştır) günümüzdeki Hatay'ın merkez ilçesi Antakya sınırları içinde yok olmuştur. Resim 1 ve 2'de görülen 1959-1961 yıllarında Belediye caddesi olarak anılan ancak günümüzde Adnan Menderes Caddesi (bkz. Harita 7) olarak bilinen caddenin çevresinde ve Altındere (Avratlar Deresi) nin sekilerinde çok sayıda Alt Paleolitik ikiyüzeyle aletleri ve yongalı Alt Paleolitik kültür buluntuları ele geçmiştir. Çizim 5'teki Şenyürek tarafından yayınlanmış olan yontmataş materyallerinin morfolojileri göz önüne alındığında, Alt Paleolitik'in ve kısmen de Orta Paleolitik'in karakteristiğini yansıtan bu kadar çok materyalin Avratlar Deresi ve çevresinden toplanılmış olması, bu yok olmuş sit alanının Levant Koridorundaki Ubeidia sitesi kadar önemli bir istasyon olduğunu göstermektedir. Ancak Antakya kent alanının coğrafik özellikleri kentin doğu ve güney yönüne genişlemesine izin vermemesi nedeniyle batı ve kuzey yönündeki genişleme ne yazık ki Avratlar Deresi sit alanının yok olmasına neden olmuştur. Gerek yerleşim alanlarının hızla ve kontrolsüz bir biçimde genişlemesi gerekse kültürel mirasların korunmasındaki yetersizlikler bir araya geldiğinde karşımıza Resim 6-a-b'deki manzara çıkmaktadır. Avratlar Deresinin her iki yakasındaki mimari! unsurlar ve derenin kontrol altına alınmasındaki istinat duvarı sit alanının geriye dönüş olmaksızın yok edildiğinin açık bir göstergesidir. Bununla birlikte bu tür sit alanlarından fosil hayvan ve insan kalıntılarının da ele geçebileceği düşünülürse, "kentsel koruma" kavramının içine yerleştirilecek alt başlıkların ne denli çok olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Resim 6-c'de Antakya kent dokusunun Nur Dağlarına doğru süratle ilerlediği açıkça görülmektedir. Olası arkeolojik sit alanlarının da ilerleyen bu doku ile birlikte yok olması kaçınılmazdır.

Paleolitik çağla ilgili son olarak ele alınacak açık hava sitesi Sungur Köyüdür. Kurtuluş savaşından beri aynı konumda olduğu bilinen Sungur Köyü, Yayladağ İlçesinin kuzeyinde, Şenköy Beldesinin güney, güney-batısındadır. Köy tümüyle Paleolitik Çağa ait bir açık hava istasyonu üzerine kuruludur. Köye binaları, okulu, camisi ve sokaklarıyla küçük bir kent birimi olarak bakacak olursak, bu açık hava istasyonundaki tahribatın Antakya kent merkezindeki kadar büyük ölçüde olmasa da var olduğunu söyleyebiliriz.

Zamanın akışı içinde köylerin beldelerle, beldelerin ilçelerle kaynaşması söz konusu olduğu göz önüne alınır veya herhangi bir şekilde iskan alanlarının büyük ölçekli projelerle tümüyle ortadan kaldırılması gündeme gelebildiği düşünülürse (örneğin Güneydoğu Anadolu Projesi veya Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projeleri gibi) bu tip merkezlerde zamanında yapılamayan kurtarma kazıları ve araştırmaların aceleyle yapılması gündeme gelmektedir. 1959 yılında Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek, Avratar Deresinin 49 sene sonra bu duruma geleceğini öngörseydi -ki o günün koşullarında bu olanaklı değildir-, sit alanının kurtarılmasına yönelik çalışmalarını daha yoğun ve hızla tamamlardı.

Günümüzde Resim 7-a ve b'de görüldüğü gibi Roma dönemi ile ilgili kentsel dokunun bu kadar hızlı bir şekilde yok edildiği gerçeği kabul edilirse, Paleolitik Çağın kültürel kanıtlarının fark edilerek veya fark edilmeden kentleşme süreci içinde yok edilebileceği de göz ardı edilmemelidir. Resim 7-a ve b Antakya-Reyhanlı karayolunun sağ tarafında kalan Roma dönemi istinat duvarlarının bir kısmının, aktüel bir duvar örülmek suretiyle göz önünden kaldırılmasını hedefleyen bir tür **konservasyonu!!** göstermektedir.

Sonuç

Paleolitik Çağ, teorik ve uygulama bilgi dağarcığı çerçevesinde dünyada pek çok ülke üniversiteleri ve sivil toplum örgütlerince araştırması yapılan insanlık tarihinin en uzun dönemini ifade eder. İnsanın hem fiziksel kalıntıları hem de üreterek ve tüketerek geride bıraktıklarıyla aydınlığa kavuşturulan bir çağdır. Bu çağla ilgili istasyonlar, herhangi bir kent gibi tek bir geniş alan içinde ifade edilemez. Söz konusu çağın insanının yaşamsal desteği doğa tarafından karşılanır. Bu nedenle de Paleolitik Çağ insanı doğanın peşinde gelişimini sürdürmüştür. Paleolitik Çağ araştırmacıları da bu nedenle her sit alanı buluntusu ve dolayısıyla da bu çağın insanların kültürel etkileşim ve yayılım alanlarını araştırırlar. Kentsel doku içinde Paleolitik Çağa bakarken sadece siyasi haritalar üzerindeki sınırlar içinde kalan Paleolitik unsurlara bakmak yeterli olmaz. Bu sebeptendir ki Levant ve Hatay ili kültürel bağlantılarının ortaya konması ve bu yapılırken de coğrafyaya bir bütün olarak bakılması gerekir. Böylece Çağın önemi daha çok vurgulanabilir. Hatay ilinin insanlığın kökeni konusundaki tartışmalar içindeki yeri de Harita 1 ve 2'de net bir şekilde ortaya konmuşken, böylesi önemli bir coğrafyanın arkeolojik ve antropolojik delillerinin kaybedilmesi üzüntü vericidir.

I.Uluslararası Antakya Sempozyumu: Kentsel Arkeoloji ve Kentsel Koruma” kapsamındaki “Kentleşme Süreci İçinde Antakya’daki Paleolitik Sit Alanlarının Tahribatı” konulu bu makale içinde Paleolitik Çağ araştırmaları içinde Hatay’ın dolayısıyla da Antakya kent merkezinin önemi Levant Koridoru ile birlikte vurgulanmıştır. Söz konusu çağa ait yeterli bulguya sahipken, erken dönemlerden itibaren başlayan tahribatlar hatta yok edişler sayesinde Paleolitiğe ilişkin verilere ulaşmak son derece zor olmaktadır. Yukarıda verilen örnekler içinde “Kent” niteliği ile ön plana çıkmış olan yerleşim birimleri sürekli gelişmiş ve büyümüştür. Günümüzde de bu büyüme devam etmekte ve Hatay’ın arkeolojik kültürel dokusu, günümüz kent dokusu altında yavaş sayılamayacak bir hızla yok olmaktadır. Antakya merkezi geçmişe göre günümüzde daha önemli olmasına rağmen bu tarihi dokusunu koruyamaz durumdadır. Selevkeia Pieria da, kendi dönemi içinde son derece önemli bir liman kentiyken bu gün aynı yerdeki yerleşim birimi turizm açısından bile fazla öneme sahip değildir. Özetle şu açıklama yapılabilir:

Kentlerin dönemsel önemleri, içinde barındırdıkları tarihi dokunun öneminden daha büyük değildir. Bu önemli tarihi doku ki insanlık tarihinin tümüyle ilgilidir, kaybedildiğinde, içinde yaşadığımız özensiz ve gelişigüzel dokuya mahkûm kalmamız kaçınılmazdır.

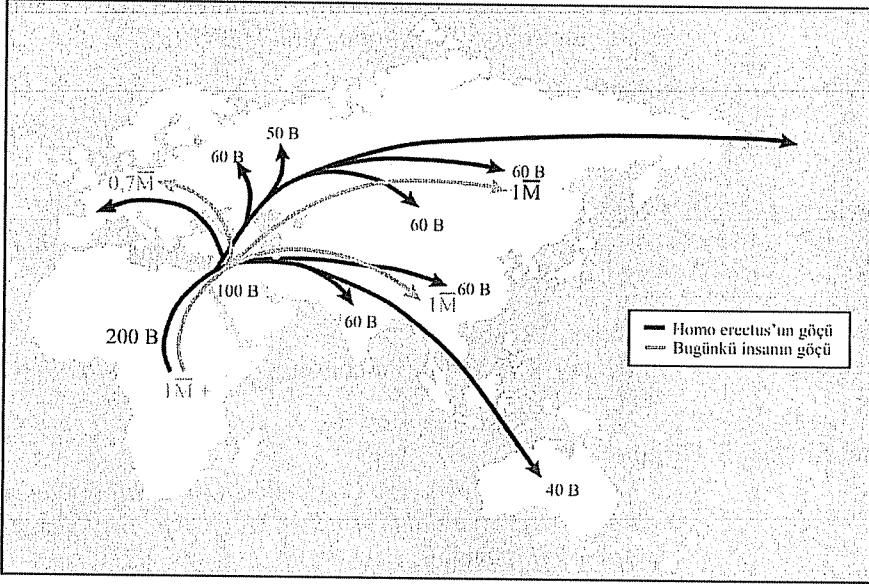
KAYNAKÇA

- Bar-Yosef, O. 1980. "Prehistory of The Levant", *Anthropology*, Vol. 9, 101-133.
- Bräuer, G. 1984. "A craniological approach to the origin of anatomically modern *Homo sapiens* and its implications for the appearance of modern humans Europeans", *The Origins of Modern Humans*, Edited by F.H.Smith and F.Spencer, 327-410, New York: Alan Liss.
- Copeland, L. 1976. "Terminological correlations in the early upper Paleolithic of Lebanon and Palestine" *2nd Colloq. Terminol. Préhist. Proche-Orient*, 35-43, 9th Congr. UISPP, Nice.
- Eswaran, V. 2002. "A diffusion of the modern human revolution?" *Current Anthropology*, Vol.43, Number 5, Academic Research Library, 749-774.
- Kuhn, S. 2003. "In What Sense is The Levantine Initial Upper Paleolithic A Transitional Industry", *The Chronology of The Aurignacian and of The Transitional Technocomplexes, Dating, Stratigraphies, Cultural Implications*, 61-69.
- Lewin, R. 1998. *Modern İnsanın Kökeni*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 62, Ankara.
- Marks, A.E. 1977. *Prehistory and Paleoenvironments in the Central Negev, Israel*, Vol. I: The Avdat/Aqev Area. Dallas:SMU Press.
- Özbek, M. 2000. *Dünden Bugüne İnsan*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara
- Pamir, H. Ve G.Brands, 2007. "Asi Deltası ve Asi Vadisi Arkeolojisi Antakya ve Samandağ Yüzey Araştırması 2005", *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 397-418.
- Stringer, C.B. ve P.Andrews 1988. "Genetic and fosil evindece for the origin of modern humans", *Science* 239, American Association for The Advancement of Science, 35-68.

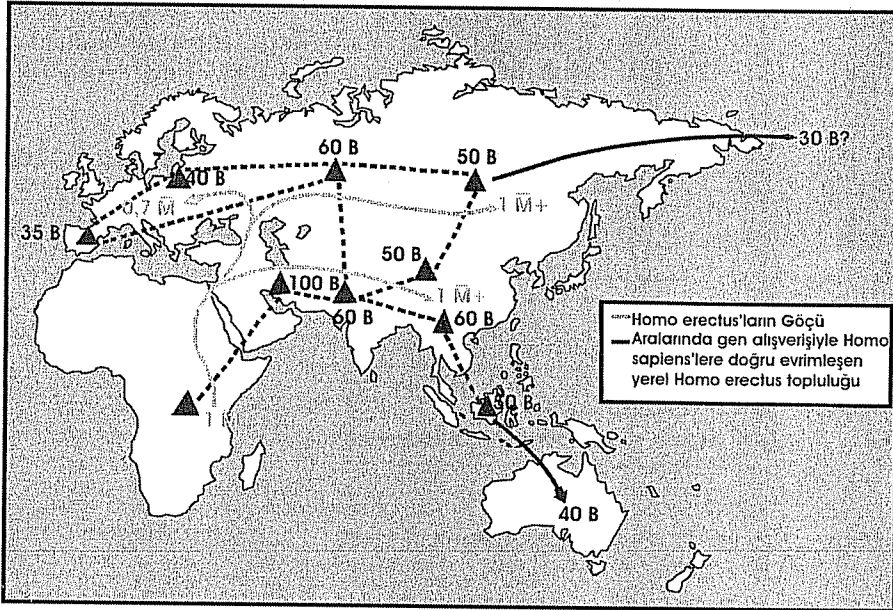

- Şenyürek, M. 1958. "1958 yılında Samandağ yakınındaki bir mağarada yapılan sondaj", *Anatolia*, Vol.3, 57-70.
- Şenyürek, M ve E.Bostancı, 1956.
"The excavation of a cave near the village of Mağaracık in The Vilayet of Hatay", *Anatolia*, Vol.I, 81-83.
- Şenyürek, M. ve E. Bostancı, 1958a.
"Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları", *Belleten* XXII-86,147-166.
- Şenyürek, M. ve E. Bostancı, 1958b.
"Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri", *Belleten* XXII-86, 171-210.
- Ünal, A. ve K.S. Girginer, 2007.
Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'daki Tarihi Coğrafya ve Tarih ve Arkeoloji, İstanbul.
- Wolpoff, M.H., X. Wu ve A.G.Thorne, 1984.
"Modern *Homo sapiens* Origins: A general theory of human evolution involving the fossil evidence of East Asia", *The Origins of Modern Humans*, Edited by F.H.Smith and F.Spencer, 411-483, New York: Alan Liss.
- Yalçınkaya, I., M.B.Kösem, A.L.Atıcı, K.Özçelik, C.M.Erek, M.Kartal, 2000.
"1998 Yılı Yüzey Araştırmaları ve Hatay Paleolitiği", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, 163-174.

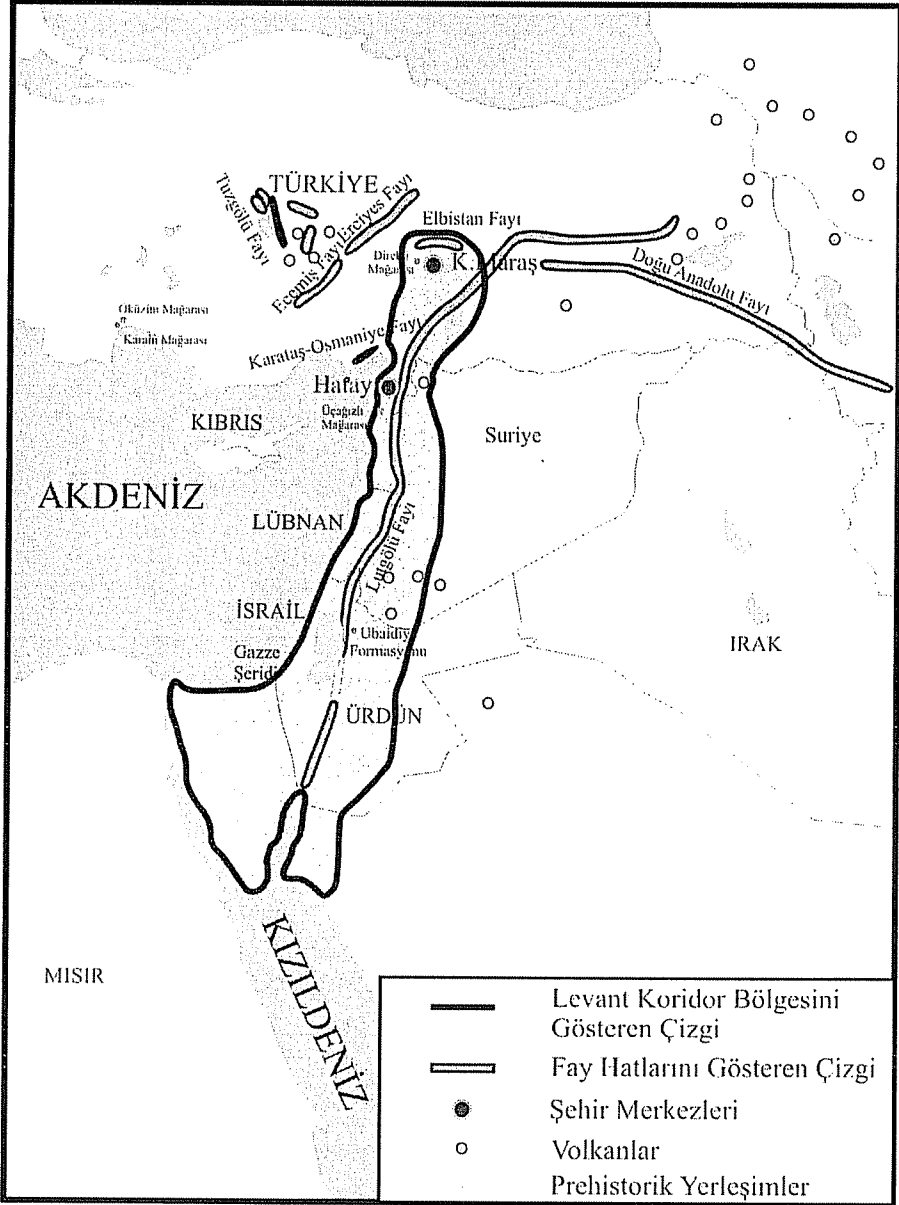
Cevdet Merih Erek

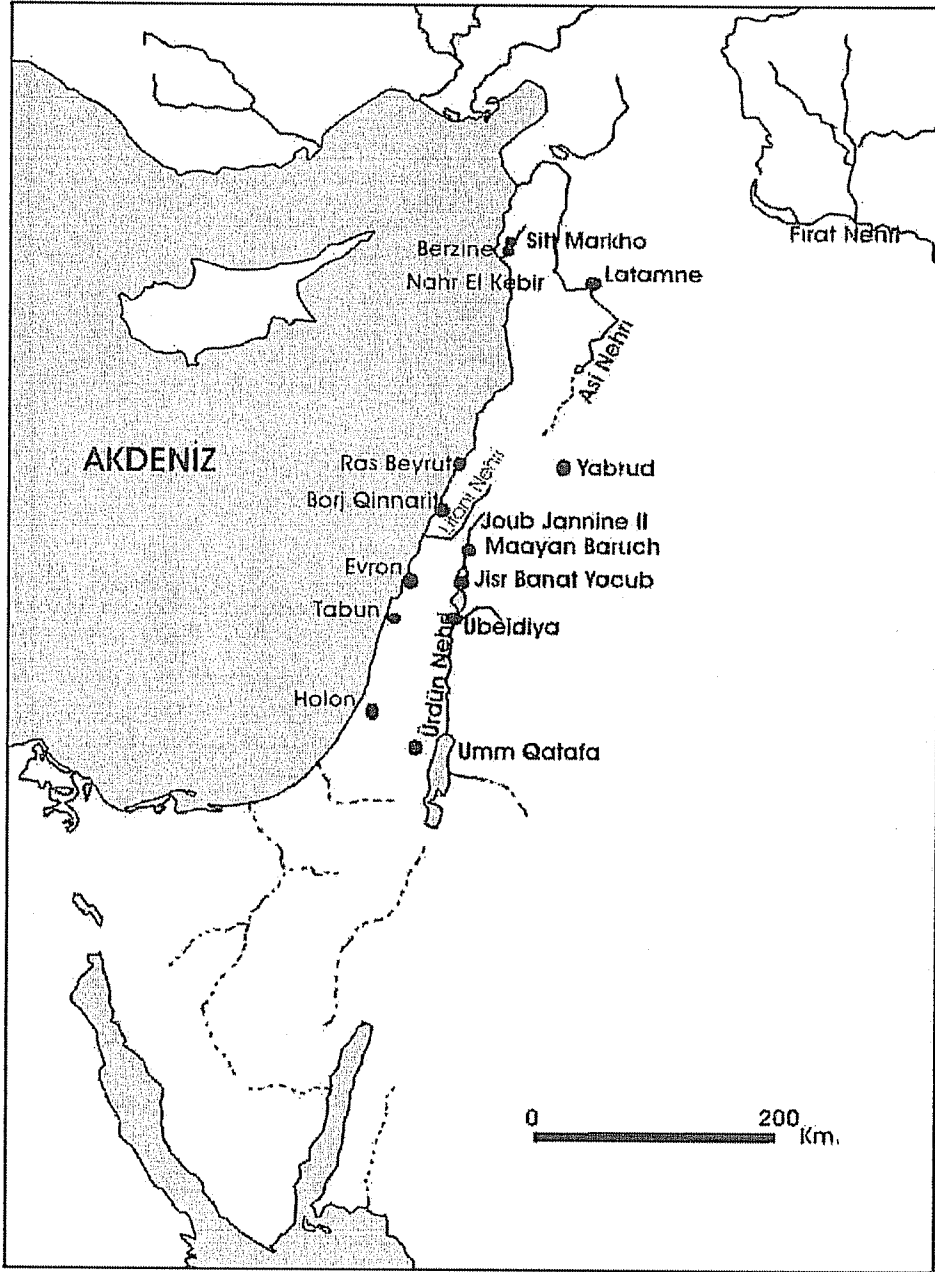
Harita 1 : Afrika Merkezli *Homo erectus* ve *Homo sapiens*'in göç yönleri.

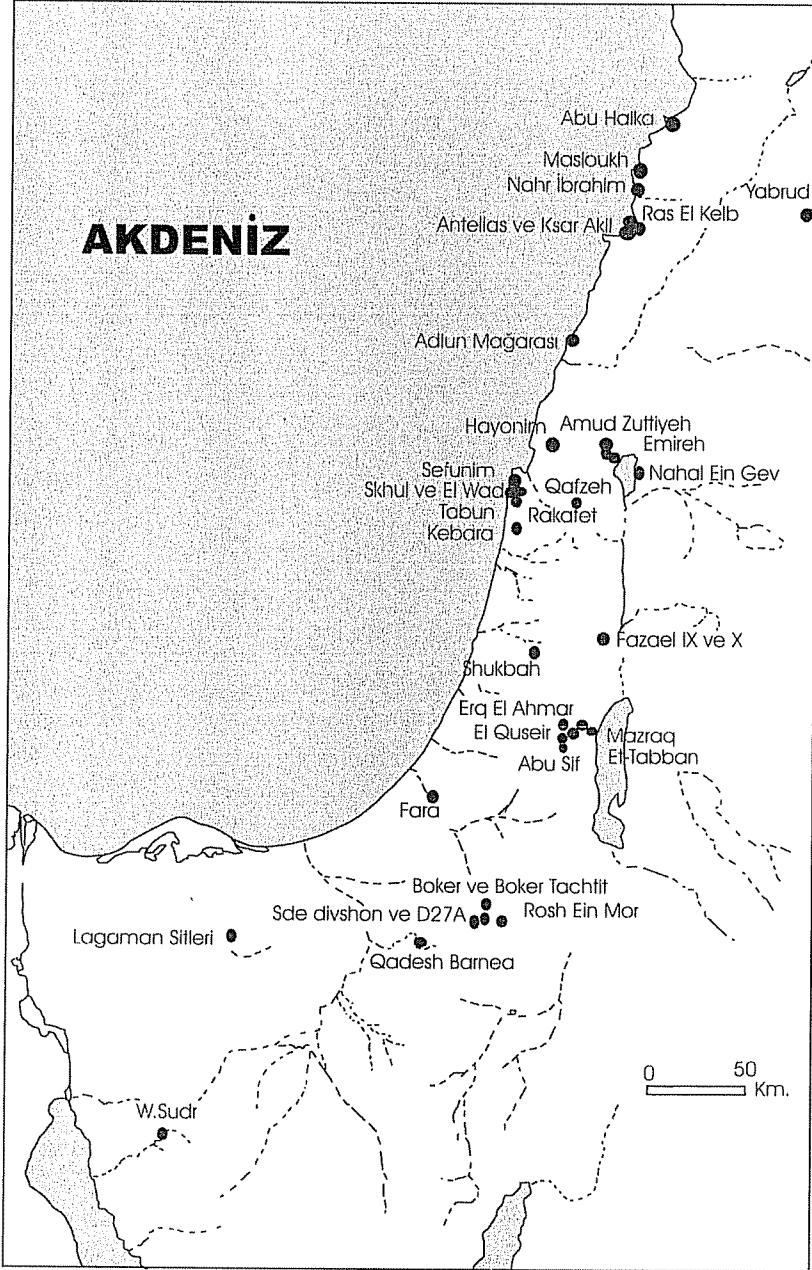
Harita 2: Çok Merkezli Evrim Modeline göre *Homo erectus*'ün göçü ve gen alışveriş haritası.

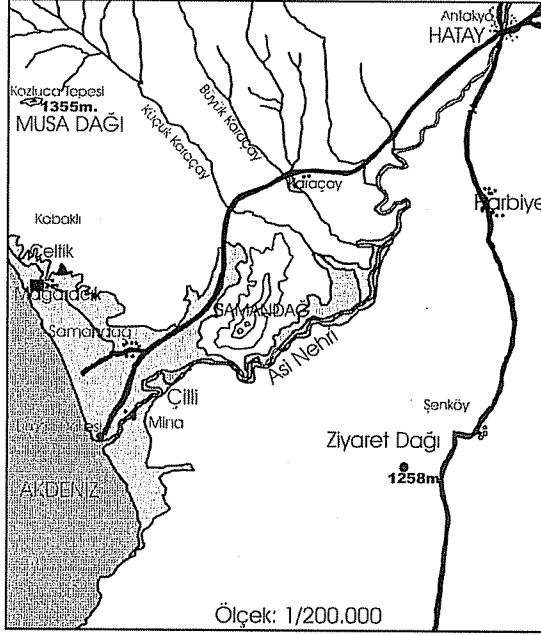
Harita 3: Levant Koridoru Volkan ve Aktif Fay Haritası

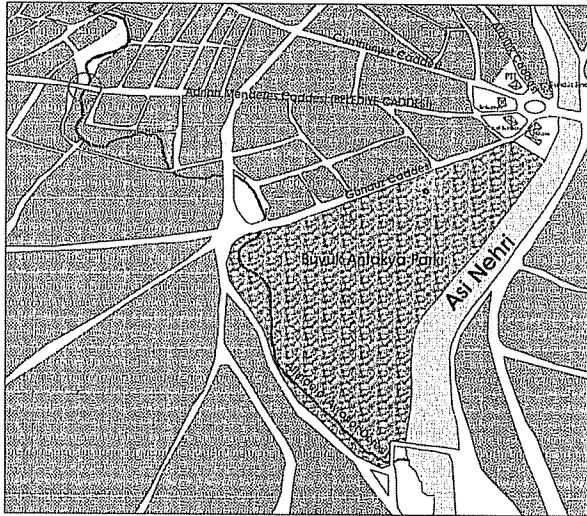
Harita 4: Levant Koridoru Alt ve Orta Paleolitik Merkezleri.

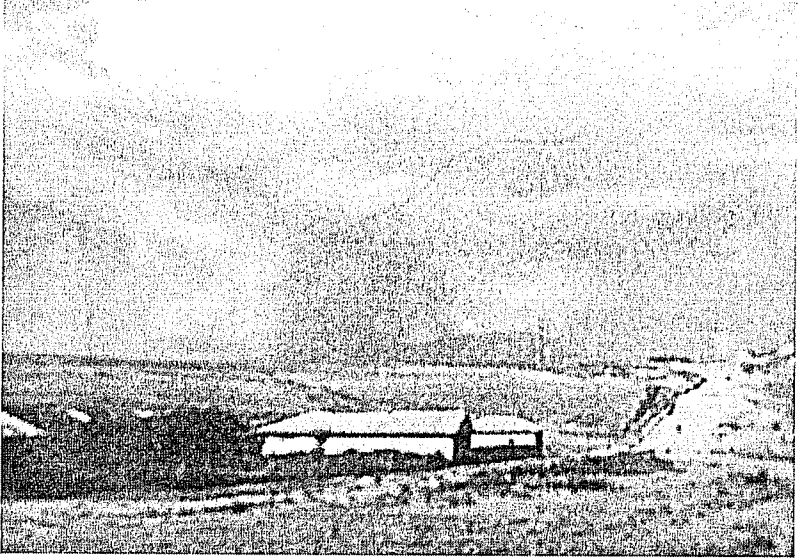
Harita 5: Levant Koridoru Üst ve Epi-Paleolitik Buluntu Merkezleri

Harita 6: Mağaracık köyünde sondaj kazısı yapılmış mağaranın yeri (▲ işareti)
(Anatolia Vol. I, s: 83'deki harita CorelDraw programı ile yeniden çizilmiştir.)

Harita 7: Altındere'de M. Şenyürek tarafından bildirilen buluntu yeri (kırmızı daire)
(Harita, Google Earth uydu görüntüsünün üzerine CorelDraw Programı ile çizilmiştir.)

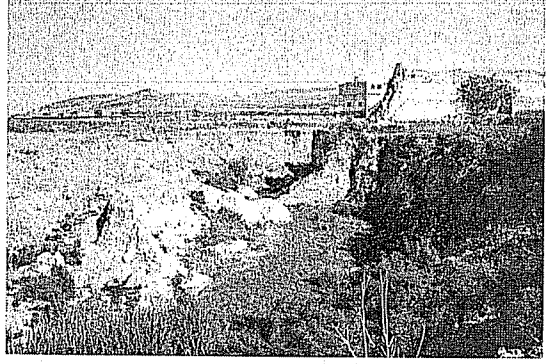
Resim 1: Antakya Belediye Caddesi 1959 (Şenyürek 1961).

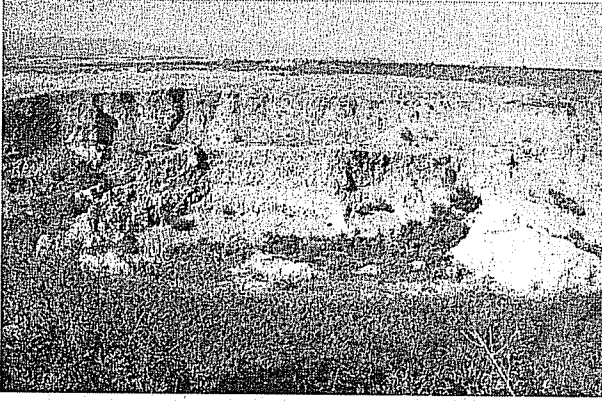
Resim 2: Altındere (Avratlar Deresi)'nin batısında uzanan ve içinden Paleolitik aletler bulunan seki 1959 (Şenyürek 1961).

a

b

c

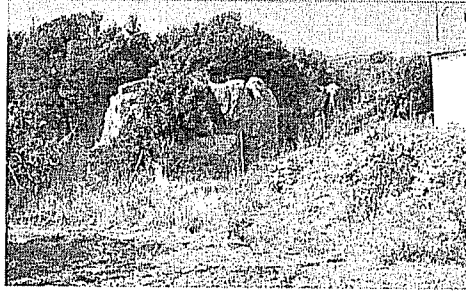
d

Resim 3: a:Eski Değirmen (GoogleEarth uydu Görüntüsü), b:Eski Değirmen c-d: Değirmen Yatağındaki Pleistosen-Holosen depoları (beyaz yerler Pleistosen, üstü devetüyü yerler Holosen dolgulardır).

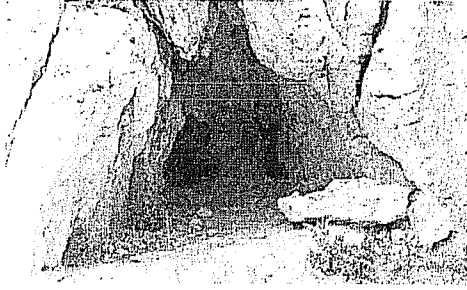

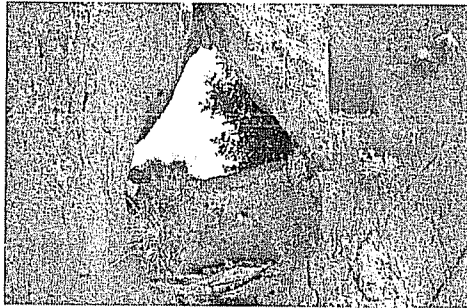
a

b

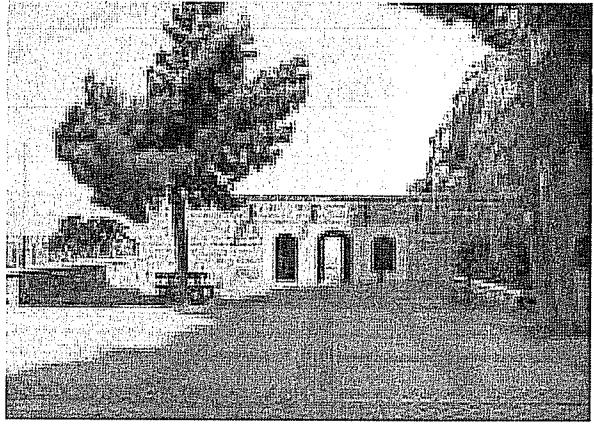
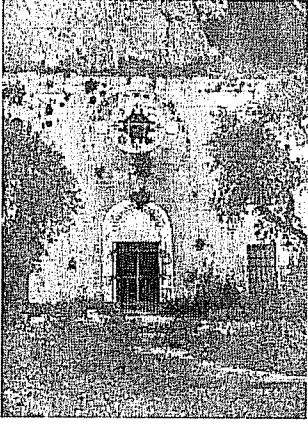

c

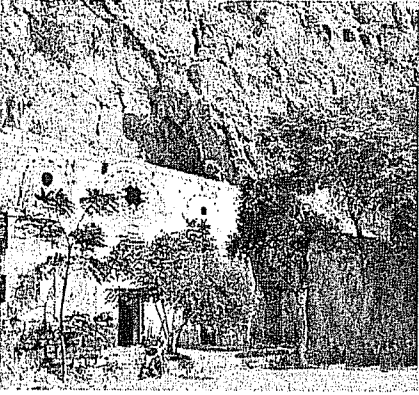
d

Resim 4: a: Titus Vespasianus Tüneli ve Kanal Mağarası tabanı, b: 2 ve 3 nolu giriş, c:Kanal Mağarasının dip kısmı, d:3 nolu giriş (Tünelin iç kısmından görünüş).

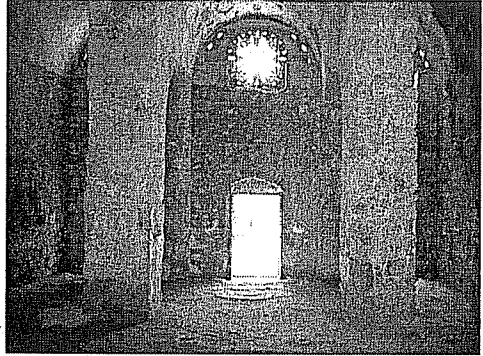

a

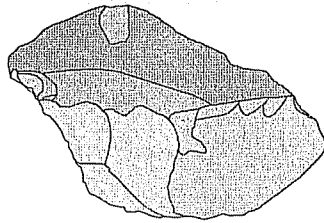
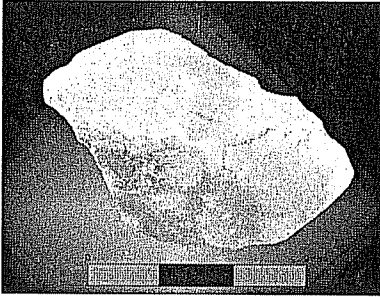
b

c

d

0 3cm.

e

Resim 5: a:Mağaranın taş duvarla örülmüş girişi ve önündeki sekinin doğal hali, b:Mağaranın önündeki sekinin en son çevre düzenlemesi sonrasındaki durumu c:Mağaranın önündeki sekinin eski düzenlenmiş durumu, d:Mağaranın girişinin öne doğru kolan ve kemerle uzatılmış görüntüsü, e:Mağaranın önündeki sekide bulunmuş üst Paleolitik? çekirdek tablası. (Siyah-beyaz fotoğraflar www.wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=220700)

a

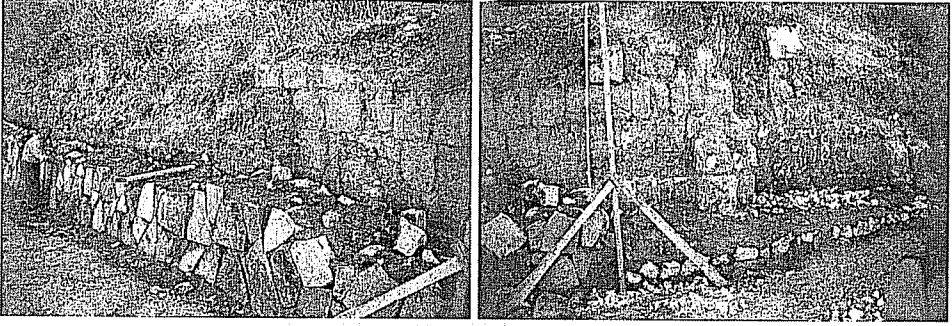

b

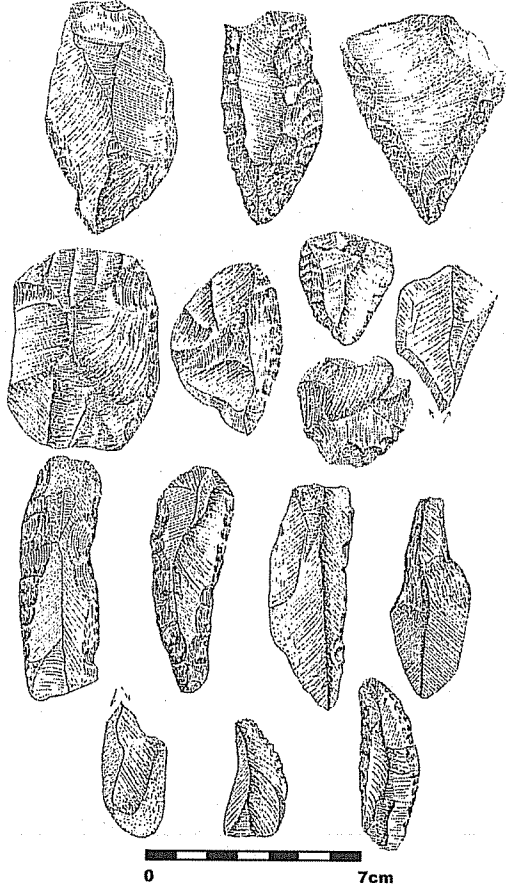

c

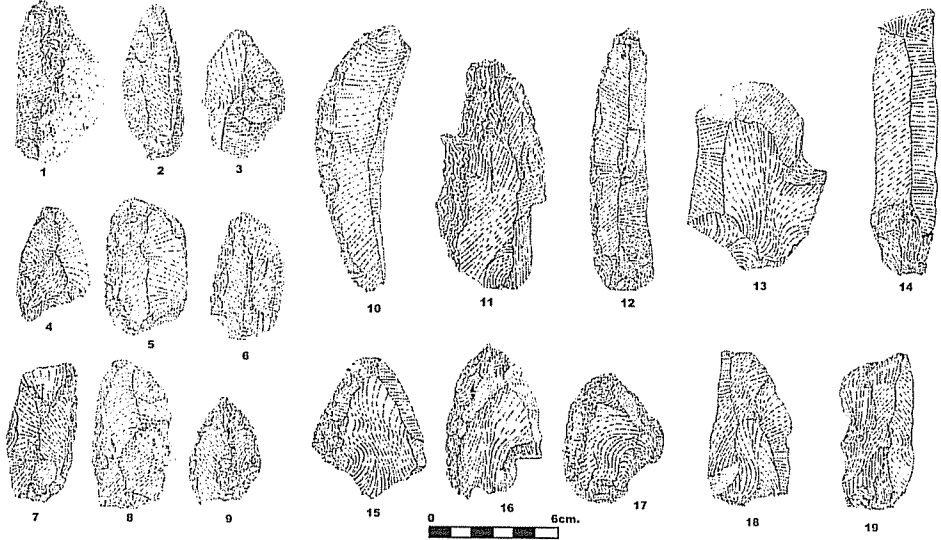
Resim 6: a:Avratlar Deresi (Altındere)'nin batı-doğu yönündeki görüntüsü, b:kuzey-güney yönündeki görüntüsü, c:Antakya doğu-batı yönünde görüntüsü.

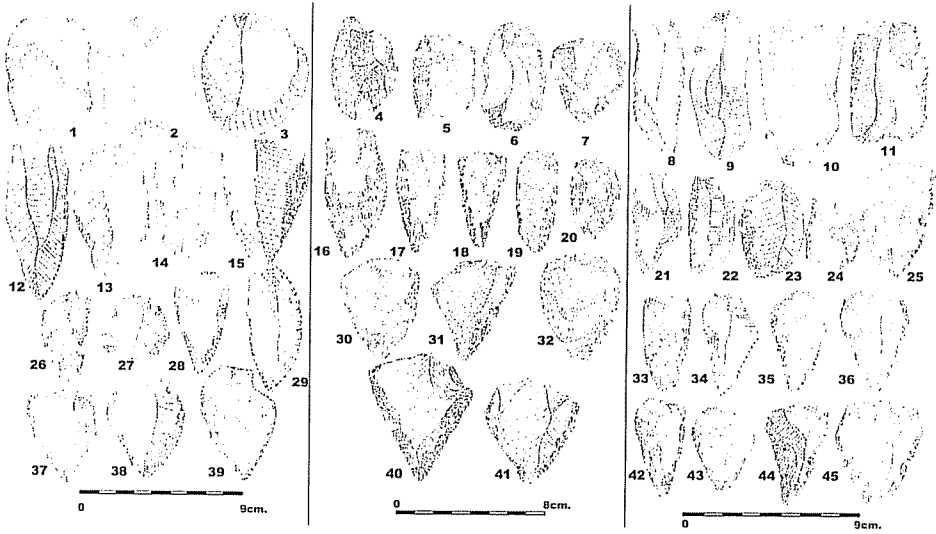
Resim 7: Antakya-Reyhanlı Karayolunun sağ tarafında bulunan Roma Dönemi istinat duvarının günümüzde bir duvar örülerek yok edilmesi.

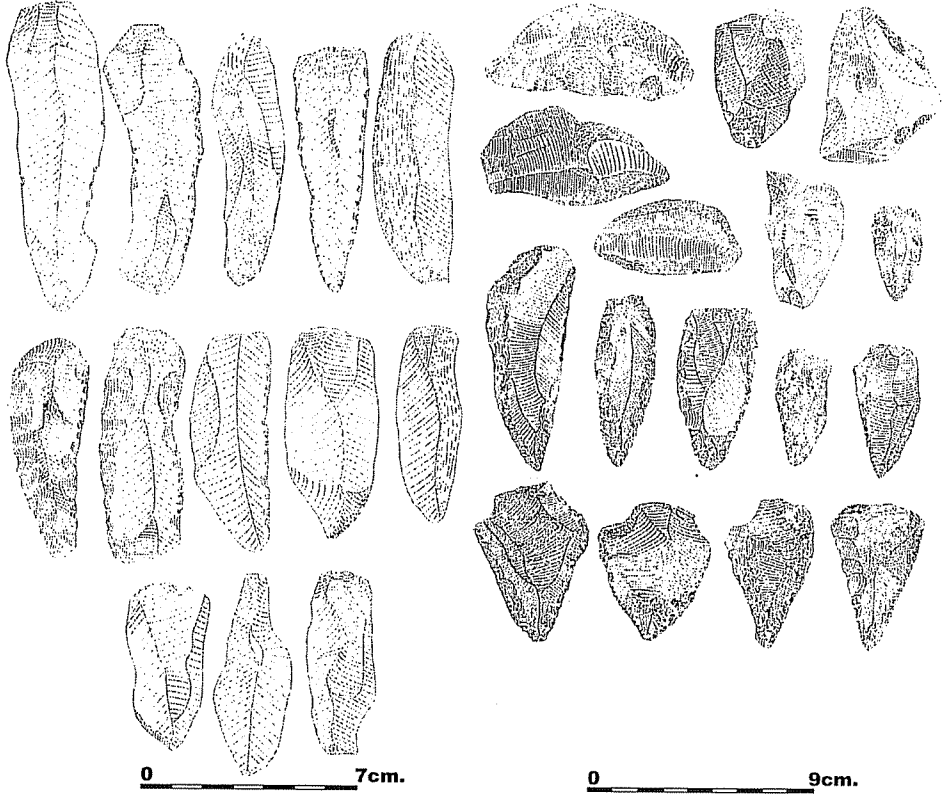
Çizim 1: Kenar Kazıyıcılar, düzelteli ve düzeltisiz uçlar (Şenyürek-Bostancı tanımlaması 1956).

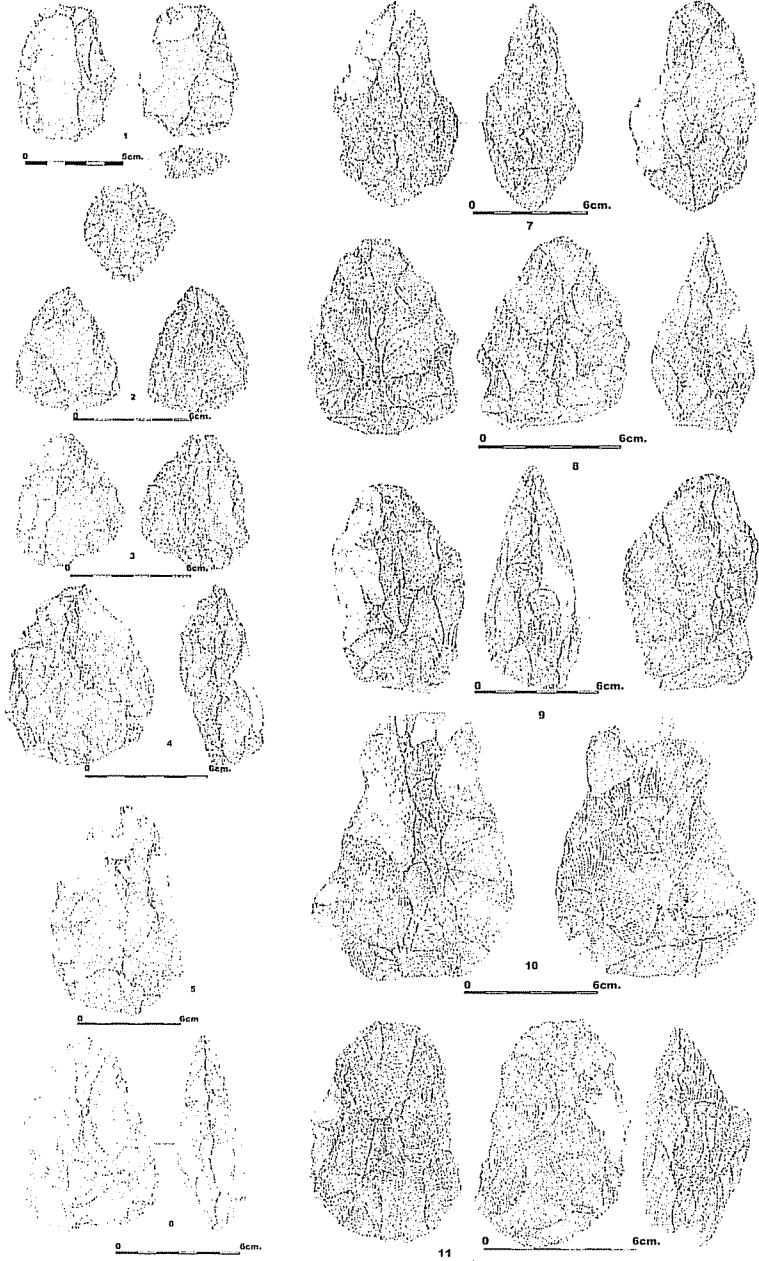
Çizim 2:Tıklı Mağara Buluntuları; 1-11:Levalloiso-Moustérien kazıyıcılar; 12: Bıçak; 13,18-19: Levallois yonga; 15-16: Levalloiso-Moustérien uç-kazıyıcı; 17: Kazıyıcı; 14: Levallois dilgi?

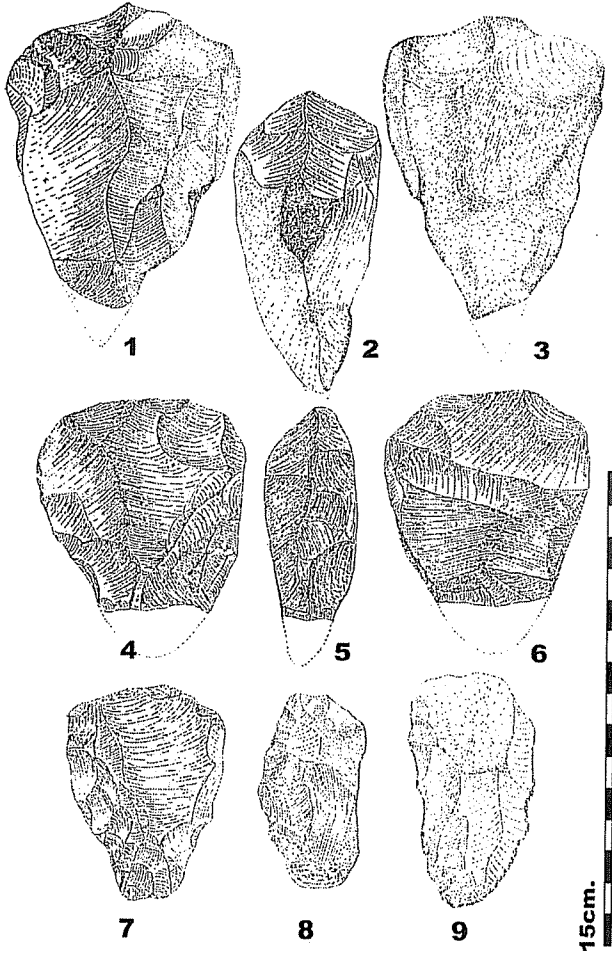
Çizim 3: Birinci Mağara V. ve IV. Tabakalar (Üst Levalloiso-Moustérien) Buluntuları, 1, 4-7, 13-14, 19, 21-26, 33:kazıyıcılar; 12, 15, 20,28-32, 34-45:uç; Levallois yonga-dilgi:2-3, 8-11 (Şenyürek-Bostancı 1958b).

Çizim 4: Birinci Mağara IV. Tabaka Buluntuları (Üst Paleolitik Dilgi taşımaklık geleneği) [Şenyürek-Bostancı 1958b]. (Sağ alttaki dört adet parça Moustérien Uç geleneğini yansıtmaktadır).

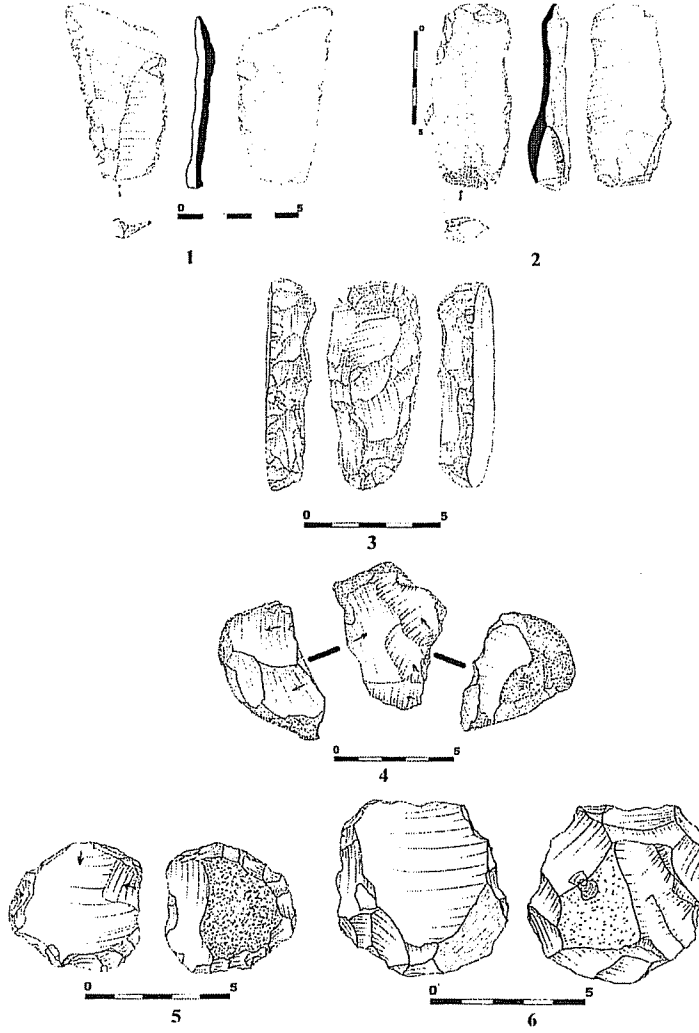

Çizim 5: Altındere Buluntuları; 1-2:Kazıyıcı, 3:İkiyüzeyle Uç, 4:Tamamlanmamış ikiyüzeyle, 5-8:Çekirdek biçimli ikiyüzeyle; 6:Üçgen biçimli ikiyüzeyle, 7:Piramit biçimli ikiyüzeyle, 9-10-11:Üst Acheuléen ikiyüzeylelisi (Şenyürek 1961).

Çizim 6: Altınöz 1954 buluntuları; 1-3:Mızrak biçimli İki Yüzeyle Micoqien, 4-6: Armut biçimli iki yüzeyle, 7:Üçgen biçimli kazıyıcı, 8-9:Kazıyıcı (Şenyürek-Bostancı, 1958b)

Çizim 7: Eski Değirmen Buluntuları, 1-2:Yöneşen Kenar Kenar Kazıyıcı, 3:Önkazıyıcı, 4:Şekilsiz çekirdek, 5-6 Yongalı Levallois çekirdek.

